

УДК 007:304:070

ПОНЯТТЯ «ОБОВ'ЯЗОК» У ПУБЛІЦИСТИЦІ ІВАНА ФРАНКА: СОЦІАЛЬНОКОМУНІКАЦІЙНИЙ ПІДХІД

Тарас Подедворний

*Львівський національний університет імені Івана Франка,
вул. Генерала Чупринки, 49, 79044, Львів, Україна,
e-mail: taras-p@ukr.net*

У статті проаналізовано публіцистику Івана Франка в контексті його концепту обов'язку. Розглянуто особливості аргументації статті «Одвертий лист до галицької української молодіжні». З'ясовано соціально комунікаційний вимір публіцистичного концепту обов'язку.

Ключові слова: соціальні комунікації, публіцистика, обов'язок, медіа культура, громадянське суспільство.

Постановка проблеми. В процесі формування громадянського суспільства важливим є аргументаційне наповнення медійного контенту та з'ясування важливих деонтологічних чинників публіцистики як сфери реалізації ідейного та світоглядного впливу. Франкова концепція морального обов'язку є гостро актуальною в контексті виховання національно свідомого громадянина.

У нашому дослідженні ми маємо на меті з'ясувати місце категорії «обов'язок» у публіцистиці Івана Франка, застосовуючи соціально комунікаційний підхід.

Застосовуючи соціальнокомунікаційний підхід, ми опираємося на працю В.Різуна «Соціальні комунікації як інженерне вчення, або соціальні комунікації в системі соціального інжинірингу (соціальна інженерія)». В цій публікації дослідник дає таке визначення: «Соціальні комунікації – ...це вид соціальної (гуманітарної) інженерії, конструювання, побудови, організації соціальних процесів, суспільної взаємодії тощо» [4, с. 8]. З цього погляду публіцистику можна визначити вже як концептуальний вид соціальних комунікацій, спрямований на ініціювання, актуалізацію, конструювання та організацію соціальної взаємодії. Публіцист відповідно – це соціальний інженер, який на ідейному рівні формує певне соціальнокомунікаційне поле, яке впливає на світоглядну орієнтацію та соціальну практику членів суспільства. Ми розглядаємо публіцистику Івана Франка в контексті концепту обов'язку. Тому звертаємо свій погляд на деонтологічний вимір. Дотичною в цьому контексті є праця Ю.Мельника «Погляди Джузеппе Мацціні на періодичну пресу в світлі його деонтологічних концепцій». Дослідник наводить думки італійського публіциста про журналіста як «передавача» і «посланця».

Доречно зауважити, що Джузеппе Мацціні бачить ці іпостасі в контексті соціальних комунікацій. За словами Ю.Мельника, італійський мислитель називає журналіста виразником соціального інтелекту, генератором ідей та ініціатором їх впровадження; без соціального розуму журналістика стає індивідуальною фантазією. Отже, застосовуючи глибинне розуміння професії журналіста, ми тим самим виходимо на соціально комунікативний рівень, тобто рівень дієвості медійного слова в системі суспільних ідей. В цій системі публіцист виконує роль генератора та ініціатора, тобто є активним організатором соціальної комунікації. Доречно буде зауважити, що в процесі побудови громадянського суспільства така роль набирає особливого значення. Свого часу І.Франко як публіцист намагався поняття «обов'язок» вкласти в структуру національної самосвідомості. Це можна простежити насамперед у статті «Одвертий лист до галицької української молодіж», де публіцист подає своєрідну програму виховання свідомого українця. Т.Хоменко у статті «Публіцистика Івана Франка як приклад національного типу мислення», аналізуючи публіцистику Франка в морально-ціннісному контексті, обов'язок визначає як чи не найважливіший деонтологічний чинник його аналітичної спадщини, що постійно спрямовував його до відповідальності перед народом. Повертаючись до Д.Мацціні, зазначимо, що його погляди на пресу сформувалися на основі його ж загальнофілософського вчення про обов'язок. Тобто поняття «обов'язок» є фундаментальним для формування певної концепції поведінки журналіста і подальшого генерування та ініціювання суспільних ідей. З позиції Д.Мацціні – це означає духовне зобов'язання перед народом. Як стверджує Ю.Мельник, італійський мислитель у цьому дуже категоричний: або преса є духовним служінням, або вона є некорисною, причиною суспільних розладів [3]. Ця думка підводить нас до необхідності актуалізації поняття «обов'язок». Тобто, доки обов'язок є дієвим деонтологічним чинником, доти журналістика є корисною і навіть необхідною. Відповідно, позбавляючись духовних зобов'язань, вона викривляти систему суспільних орієнтирів.

Для Івана Франка обов'язок має насамперед моральне вираження: «Як син селянина-русина, вигодований чорним селянським хлібом, працею твердих селянських рук, почуваю обов'язок панщиною всього свого життя відробити ті шеляги, які видала селянська рука на те, щоб я міг видряпатись на висоту, де видно світло, де пахне воля, де ясніють вселюдські ідеали» [7, с. 31]. Однак не лише вдячність штовхала українського мислителя до титанічної праці задля свого народу: «Я можу здригатися, можу тихо проклинати долю, що поклала мені на плечі це ярмо, але скинути його не можу, іншої батьківщини шукати не можу, бо став би підлим перед власним сумлінням» [7, с. 31]. Тому Т.Хоменко справедливо називає Івана Франка «в'язнем сумління», що ревно виконує свій громадянський обов'язок.

Загалом, серед українських публіцистів, мабуть, ніхто так часто і концептуально не писав про обов'язок, як Іван Франко. Багато в чому «обов'язок» для нього, як і для Джузеппе Мацціні, був стрижнем світосприйняття, а щодо журналістики – визначальним. У свої публіцистиці Івана Франко давав визначення «першого обов'язку критика і публіциста» («сконтролювати критиковане діло»), обов'язку редактора, вказував на

обов'язок інтелігента та інтелігенції загалом («витворити з етнічної маси націю»). Тобто Іван Франко часто виражав професійні аспекти журналістики крізь призму поняття «обов'язок». Однак не менш яскраво український мислитель використовував цей інструмент і в своїй публіцистиці. Так вже згадувана вище стаття «Одвертий лист до галицької української молоді» рясніє формулюваннями на зразок «ми мусимо», «ми повинні». В історичному аспекті ця публікація була відгуком на події в Росії 1905 року. Револьюційне піднесення тих часів, пафосні промови, ліберальні гасла російської інтелігенції спочатку сповнювали Івана Франка великими надіями на зміни. На порозі таких перетворень і виникла ідея відкритого звернення до прогресивної молоді. Як зазначає В.Здоровега: «Лист як жанр публіцистики має в історії України величезне значення. Він був домінуючою літературною формою гострої релігійної, політичної, філософської полеміки» [1, с. 202]. Тож, звертаючись до молоді з відкритим листом, Іван Франко прагнув досягнути публічного обговорення порушених проблем. Тобто публіцист вже вибором жанру свого матеріалу визначає прогнозований вплив на суспільство. Характерно те, що Іван Франко звертається саме відверто. Тлумачний словник сучасної української мови подає таке значення слова «відвертий»: «Відвертий, - а, - е. 1. Той, хто щиро виявляє почуття, думки. 2. Той, хто виражає прямоту і щирість. 3. Неприхований, незамаскований, помітний для стороннього ока» [5, с. 67]. Тобто публіцист хоче викликати довіру в молоді, тим самим досягти максимального результату. «У відкритому листі, крім порушеної проблеми, вирішальне значення має особа автора, а також її вагомість, авторитет» [1, 203]. В цьому контексті Іван Франко вагається, чи не належить право вивчати важливість історичного моменту комусь авторитетнішому. Загалом у тексті він двічі висловлює таке ніби застереження, але силою подальшої аргументації досягає насамперед того, що читач мимоволі переконується, що Франко саме той – найавторитетніший. Своє звернення публіцист починає з антитези: те, що він збирається сказати – «таке велике і радісне та zarazом важке і прикре» [6, с. 401]. Тим самим Іван Франко намагається уникнути категоричності, однобокого розуміння. Якщо говорити про поняття обов'язку, то цей відкритий лист, за прикладом Джузеппе Мацціні, варто було б назвати «Обов'язками перед країною». У цьому тексті Іван Франко формулює головні зобов'язання національно свідомого українця. Перший він подає цілком з позиції власного онтологічного розуміння категорії «обов'язок». В християнському дусі Іван Франко закликає насамперед віддячитись своїм наддніпрянським співвітчизникам за все духовне і матеріальне добро. Чому спочатку віддячитись? Тому що і сам Франко намагався бути вдячним сином «селянина-русина». Наступним обов'язком український публіцист закликає навчитися бути українцями «без офіційних кордонів». Саме це можна було б назвати найбільш концентрованою соціальнокомунікативною метою «Одвертого листа до української галицької молоді». Часткового результату таке звернення Франка досягло 26 січня 1919 року, коли відбувся акт Злуки. Однак цей аргумент-гасло є актуальним і сьогодні. Адже саме його науковці, публіцисти, а інколи і політики із всього інтелектуального інструментарію цього відкритого листа використовують найчастіше.

Ще одним обов'язок – пізнати свою Україну. При цьому Іван Франко моделює логічний ряд дієслів, де кожне наступне підсилює попереднє: познайомитися, твердо засвоїти («щоб боліти і радуватися»), розуміти, почувати себе практичною частиною нації.

Наступним пунктом публіцист визначає завдання навчитися почувати себе рівним серед своїх співвітчизників. При цьому і тут Іван Франко розширює рамки засвоєння аргументу: «ясно зрозуміти, відчуті і мати на тямці».

Кілька формулювань обов'язків український публіцист подає, використовуючи антитезу. Тобто Франко робить своєрідне маркування прийнятне-неприйнятне. Так голосний фразеологічний і нещирий патріотизм він протиставляє поважному, мовчазному, але глибоко відчутому патріотизмові, слова – праці. Цей аргумент має прихованого адресата, адже слова про мовчазну працю стосуються навіть не стільки молоді, скільки тих представників галицької інтелігенції, з якими не знаходив порозуміння сам автор. Тим самим публіцист виходить за межі своєї цільової аудиторії і закликає до взаємодії різні соціальні групи. Протиставлення: масова інерція – жива критична праця думки та «безхарактерна толерація хиб та слабостей» - жива мораль та енергійна протидія моральній гнилизні – мають на меті подолати громадянську пасивність.

В «Одвертому листі...» Франко актуалізує поняття «національного сорому». Формулюванням обов'язків з сильним етичним складником він звертається насамперед до моралі «молодих приятелів». Франкова аргументація концентрується в певній формулі: сума знань, волі та любові виражається в постійній наполегливій праці над собою. Тобто публіцист зберігає особистісний підхід, адже намагається активізувати кожного. У цій статті встановлення соціальнокомунікаційного зв'язку Іван Франко реалізовує через дружнє звернення «молоді приятелі», яке у тексті звучить в кожному тематичному блоці. Публіцист, що сам мимоволі визначає свою роль безперечного авторитета в порушених проблемах, прагне стати для аудиторії наставником, який зберігає демократичний тон. Це сприяє тому, що прогресивна молодь сприймається як повноправний учасник соціальнокомунікаційної взаємодії.

Обов'язок є тим способом, за допомогою якого публіцист намагається консолідувати українську націю, яка тоді була в процесі становлення. Тобто обов'язок у публіцистиці Івана Франка реалізовується як інтегруючий чинник («ми мусимо навчитися чути себе українцями...без офіціальних кордонів»)

Як механізм соціальних комунікацій «обов'язок» у публіцистиці українського мислителя дозволяє визначати поведінку, задавати параметри дій молоді, обумовлювати формування певного світогляду.

Тепер розглянемо обов'язок в контексті соціальнокомунікаційної культури. Для реалізації технології соціальної комунікації, тобто для забезпечення дієвості певного національного типу мислення, чим саме є технологія, важливою є комунікаційна культура, а особливо – медіакультура суспільства [4]. Щодо аудиторії медіакультуру слід розуміти як систему рівнів розвитку особистості людини, здатної сприймати, аналізувати, оцінювати медіатексти, займатися медіаторчістю, засвоювати нові знання в галузі медіа [2]. Для того, щоб медіакультура суспільства формувалася належним чином, доцільно в медійному контенті апелювання до прав людини і громадянина

зрівнювати формулюванням морального обов'язку критично сприймати медіатексти. Категорії права та обов'язку можна назвати взаємообумовленими. Свобода слова мотивує обов'язок відповідальності, обов'язок духовного служіння – право інтелектуального вираження. Таким чином досягається необхідний аргументаційний баланс журналістики. В разі порушення цієї рівноваги виникають соціальнокомунікаційні ризики. Щоб їх уникнути існують неформальні взаємозобов'язання суб'єктів соціальнокомунікаційного процесу. Саме тому Іван Франко справедливо констатує: «Читаюча публіка, в інтересі народнім, має, повинна і мусить вже раз зажадати від редакторів, аби не гвалтували і не деморалізували суспільности...» [8, с. 65]. Тобто в системі соціальних комунікацій обов'язок існує не лише для журналіста, в нашому випадку публіциста, але і для споживача. Це важливо в контексті формування громадянського суспільства. Як зазначає Різун В.: «Громада, як споживач медіапродукту, має у свою чергу бути організованою, структурованою, повинна стати громадянським суспільством, здатним виражати і відстоювати свої запити до медіа» [4, с. 14]. Активний громадянський соціум може твориться насамперед в системі взаємозобов'язань суб'єктів комунікаційного процесу. В сучасних умовах медійний контент перевантажений концептом прав людини і громадянина, що є результатом домінування певної ідеологічної парадигми. Ліберальна теорія журналістики маргіналізує поняття «обов'язок» в його деонтологічному вимірі. Тому в демократичному дискурсі нового типу суспільства необхідними є аксіологічні акценти. Їх вираження досягається і через об'єктивацію поняття «обов'язок» в медійному дискурсі.

Таким чином, можемо констатувати наступне:

- 1) обов'язок для публіциста є вихідним світоглядним принципом професії і має глибокий моральний зміст;
- 2) усвідомлення обов'язку духовного служіння народові є необхідною частиною творчого процесу журналіста;
- 3) поняття «обов'язок» є важливим аргументаційним ресурсом в процесі побудови громадянського суспільства.

---

1. Здоровега В.Й. Теорія і методика журналістської творчості: Підручник / В.Й. Здоровега. – 2-ге вид., перероб. і допов. – Львів: ПАІС, 2004. – 268с.

2. Лазарева Л. М. Медіакультура та її функції / Л. Лазарева. - [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://archive.nbuv.gov.ua/portal/Soc_Gum/Kis/2010_2/28.pdf

3. Мельник Ю. Погляди Джузеппе Мацціні на періодичну пресу в світлі його деонтологічної концепції / Ю.Мельник // Вісник Львів. Ун-ту: серія журн. – 2011. – Вип. 35. – С.195-205.

4. Різун В. Соціальні комунікації як інженерне вчення, або соціальні комунікації в системі соціального інжинірингу (соціальна інженерія) [Електронний ресурс] / В.Різун // Комунікація: зб. з пит. комунікацій у суспільстві: влада – медіа – суспільство. - №2. – 2012, березень. – Режим доступу: http://www.libr.dp.ua/PDP/Communication-2_March2012_final.pdf.

5. Тлумачний словник сучасної української мови: Близько 50000 сл. / Уклад. І.М. Забіяка. – К.: Арій . – 2007. – 512с.
6. Франко І. Я. Одвертий лист до галицької української молодіжі : збір. тв. : у 50 т. / Іван Якович Франко. – К.: Наук. думка, 1986. – Т.45. – С.401-409.
7. Франко І.Я. Дещо про самого себе: збір. тв. : у 50 т. / Іван Якович Франко. – К.: Наук. думка, 1986. – Т.31. – С.28-32.
8. Франко І.Я. Дещо про нашу пресу / І.Я.Франко // ЛНВ. – 1905. – Кн.7. – С.62-81; Кн.8. – С.174-188.
9. Хоменко Т. Публіцистика Івана Франка як приклад національного типу мислення / Т.Хоменко // Вісник Львів.Ун-ту: серія журн. – 2006. – Вип. 28. – С.17-22.

CONCEPT "DUTY" IN PUBLICISTIC WRITING IVAN FRANKO: SOTSIALNOKOMUNIKATSIYNYU APPROACH

Taras Podedvornyy

*Ivan Franko National University of Lviv,
Gen. Chuprynky str. 49, 79044, Lviv, Ukraine
e-mail: taras-p@ukr.net*

The article explores publicistic writing Ivan Franko in the context of his concept of duty. Considered the features of argumentation article "Honest Letter to the Galician Ukrainian Youth." It was found the communication dimension of the publicistic concept of duty

Keywords: social communication, journalism, duty, culture media, and civil society.

ПОНЯТИЕ «ДОЛГ» В ПУБЛИЦИСТИКЕ ИВАНА ФРАНКО: СОЦИАЛЬНОКОМУНИКАЦИОННЫЙ ПОДХОД

Тарас Подедворный

*Львовский национальный университет имени Ивана Франко,
ул. Генерала Чупринки, 49, 79044, Львов, Украина,
e-mail: taras-p@ukr.net*

В статье проанализировано публицистику Ивана Франко в контексте его концепта долга. Рассмотрены особенности аргументации в статье «Откровенное письмо к галицкой украинской молодежи». Выяснено социальнокоммуникационное измерение публицистического концепта долга.

Ключевые слова: социальные коммуникации, публицистика, обязанность, медиакультура, гражданское общество.

*Стаття надійшла до редколегії 23.12.12
Прийнята до друку 10.01.13*